

КОНВЕРГЕНЦІЯ ТА ДИВЕРГЕНЦІЯ В РЕГІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Науменко Ж.Г.

У статті розглядаються поняття конвергенції та дивергенції. Розглядаються дві концепції конвергенції у рамках аналізу економічного зростання країн та регіонів, тобто поняття β -конвергенції та σ -конвергенції. Проаналізована можливість зв'язку між конвергенцією та міграцією населення. Автором зроблено припущення, що однією з основних причин диспропорційного розвитку регіонів є міграція населення між регіонами та між центром та периферією з високим рівнем людського капіталу. Зроблені висновки та запропоновані прикладні рекомендації щодо зменшення диспропорцій регіонального розвитку.

I. Вступ

Зараз все більше уваги приділяється регіонам. Багато вчених та урядовців звернули свою увагу саме на регіональні проблеми. Адже розвиток регіонів має дуже велике значення для країни в цілому.

Регіональна політика займає топове місце у питаннях державного регулювання. Така проблема як диспропорційність регіонального розвитку розглядається разом з низькою конкурентоспроможністю та інвестиційно-інноваційною активністю, недосконалою структурою економіки та структурною розбалансованістю промислового комплексу та низьким рівнем розвитку виробничої та соціальної інфраструктур. Рішення цих проблем є вкрай важливим для сталого розвитку країни, що і підтверджує їх актуальність.

Відсутність системних заходів державної регіональної політики щодо зменшення регіональних диспропорцій є однією з вагомих причин гальмування комплексного соціально-економічного розвитку регіонів, виникнення та загострення багатьох соціальних проблем на регіональному рівні, подальшого збільшення міжрегіональної диференціації регіонального соціального розвитку за окремими його напрямками. Слід зазначити, що різниця у рівнях соціального розвитку регіонів істотно впливає не тільки на темпи реформування кожного регіону окремо, на умови, в яких здійснюються реформи в країні в цілому, але й на вибір стратегії управління регіональним соціальним розвитком [1].

II. Постановка задачі

У посткризовий період та час глобалізації для країни дуже важливо передбачити можливі шляхи розвитку у правильному напрямку. Питання регіонального розвитку є дуже важливими та суттєвими у час перетворень та обрання нових шляхів розвитку. Можливо саме розвиток регіональної політики допоможе країні знайти свої сильні сторони та, нарешті, почати використовувати свій потенціал по максимуму.

Регіональна економіка порівняно досить молода наука, яка зародилася у другій половині двадцятого століття. Питаннями регіонального диспропорційного розвитку займалися такі вчені як Дж.К. Гелбрейт, Д. Сазерленд, В. Амаранте, Р. Арим, А. Вігоріто та багато інших. З вітчизняних вчених такими проблемами займалися З. Варналій, В. Геєць, Я. Жаліло, Б. Данилишин, Ю. Гладко, Б. Лавровський, А. Чистобаєва, В. Чужикова, Новак І.М. та інші.

Найпоширенішими теоріями регіонального розвитку зараз є теорія конкуренції європейських міст К. Джексона-Батлера, Шачера та Л. Висента, теорія циклічної чутливості регіонів Я. Гордона, теорія нового регіоналізму М. Кітінга, теорія регіонального планування У. Ваннопа, теорія локального партнерства М. Гедеса, теорія стратегії просторового планування В. Солета та А. Фалуазі, регіональної концепції С. Харді, М. Харба та Л. Альбрехтса, теорія біорегіоналізму М. Мак Джетіса, теорія соціального кластеру А. Родрігеса-Посе та регіонального світу М. Сторпера.

Питаннями регіональної конвергенції займалися такі вчені як Петракос та Саратсіс, Утрера та Короч, Хоссаїн, Магалхаєз, Хевінгс та Аззоні, Яо та інші. Наприклад, у роботах Кашина та Сахаї доведено наявність безумовної конвергенції між штатами Індії.

III. Результати

Сучасний просторовий розвиток України характеризується такими основними трансформаційними тенденціями, як: посилення міжрегіональної соціально-економічної диференціації; поєднання процесів внутрідержавної міжрегіональної інтеграції та дезінтеграції; перехід від економічного спаду до економічного зростання із значними регіональними особливостями [2].

Диспропорційний розвиток регіонів негативно впливає на розвиток країни. На жаль, в Україні спостерігається вкрай негативна ситуація – збільшення диспропорцій між регіонами за багатьма показниками, як економічними, так і соціальними. Сьогодні для визначення однорідності або диспропорційності розвитку регіонів використовують теорію конвергенції. Для того щоб розібратися у цьому питанні треба більш детально розібрати, а що саме скривається під термінами дивергенції та конвергенції.

Самі терміни конвергенція та дивергенція до певного часу не використовувалися в економічній літературі. Тільки після того як зарубіжні економісти та соціологи (Я. Тінберген, Е. Гідденс, Дж. Сакс та ін.) застосували цей термін до аналізу явищ суспільного життя. Вони стверджували, що під впливом сучасного індустріального розвитку різні економічні системи набувають однакових рис, зближуються, що і визначав термін «конвергенція». Саме після того, ці терміни активно використовуються в економічній літературі. Особливого поширення ці терміни набули у регіональній економіці, зокрема термін «дивергенція» широко використовується у темі диспропорційного розвитку регіонів.

Дивергенція в економічному словнику трактується як рух по розбіжних лініях: збільшення розриву між рівнями розвитку окремих країн (макрорегіонів, регіонів, субрегіонів), посилення відмінностей між національними моделями економіки, їх окремими структурами і механізмами. Термін «дивергенція» використовується також для позначення відхилення окремих країн від середніх макроекономічних показників по якому-небудь регіону чи спільноті країн [3].

Конвергенція має протилежне значення, тобто зближення економік різних країн. Інтеграційні процеси та глобалізація світової економіки зумовили переважання конвергенції, але на превеликий жаль існує кілька десятків відсталих країн, які не змогли адаптуватися до теперішніх умов, тож їх стан погіршується, тому розрив між такими країнами та розвинутими державами значно збільшується, тобто має місце дивергенція.

Існує дві концепції конвергенції у рамках аналізу економічного росту країн та регіонів. Р.Дж. Барроу, Х. Сала-І-Мартін, Де Лонг, Баумол вважають, що конвергенція виникає, якщо темпи росту бідних країн вище темпів росту багатих. Тобто, в такому випадку можна говорити про тенденції, де бідні країни наздоганяють багаті за рівнем середньодушового прибутку або випуску. Цей процес, який іноді описують як «регресія до середніх величин», Р.Дж. Барроу, Х. Сала-І-Мартін називають β -конвергенція [4]. Згідно іншої точки зору, Бортс, Стейн, Баумол, Стрейсел та інші, конвергенція виникає тоді, коли дисперсія, оцінена, наприклад, як стандартне відхилення логарифму прибутку на душу населення або випуску за групами країн або регіонів, має тенденцію до зниження. Такий процес Р.Дж. Барроу та Х. Сала-І-Мартін називають σ -конвергенцією. β -конвергенція, тобто бідні країни розвиваються швидше ніж багаті країни, породжує σ -конвергенцією, коли дисперсія середньодушового доходу або випуску зменшується. Однак, цьому процесу можуть заважати інші процеси, які визивають ріст дисперсії.

Базою для аналізу σ -конвергенції є апарат статистичних показників (варіації, концентрації, ентропії), оцінка β -конвергенції формується із використанням апарату економетрії, який містить регресійні моделі вартісних та темпових показників. Статистичний апарат аналізу σ -конвергенції дозволяє отримати статистичні оцінки даного процесу, а інструментарій аналізу β -конвергенції – динамічну. Аналіз показників σ -конвергенції та β -конвергенції дозволить зробити висновок про рівномірність розподілу регіонів за значенням обраних показників [5].

Також слід зазначити, що між регіонами існують відмінності не тільки в темпах розвитку, але так само і відмінності в технологічному плані, інституційній інфраструктурі і в уподобаннях. Ця різниця в більшості випадків буде менше між регіонами, ніж між країнами. В рамках країни підприємства і домогосподарства мають доступ до одних і тих же технологій і крім цього мають схожі уподобання. Регіони управляються одним центральним урядом, мають однакову інституційну

інфраструктуру і законодавчу базу. Ця відносна однорідність регіонів говорить про те, що безумовна конвергенція буде частіше виявлятися між регіонами всередині однієї країни, ніж між країнами.

У своїй роботі «Економічний ріст» автори Р.Дж. Барроу та Х. Сала-І-Мартін роблять аналіз по штатах США за період з 1880 по 2000 роки. З аналізу цих даних можна зробити висновок, що штати США характеризуються безумовною β -конвергенцією за особистим прибутком. Дисперсія прибутку на душу населення, тобто σ -конвергенція, скоротилася на початку 90-х і потім залишалася практично на одному рівні. У той час, між економіками префектур Японії за такий же період спостерігається абсолютна β -конвергенція. А аналіз за σ -конвергенцією показує, що дисперсія прибутку між префектурами після Другої світової війни почала знижуватися, а в даний час дисперсія практично не змінювалася. Такі результати схожі з тими, які були отримані при аналізі США.

Так за аналізом Я.В. Притули та Н.В. Кузенка [6] між регіонами України спостерігається безумовна конвергенція. Однак треба відмітити, що у період з 2004-2008 роки в Україні мала місце дивергенція, але у 2008-2010 роки вже спостерігається конвергенція.

Також автори відмічають, що згідно з результатами панельної регресії для 27 регіонів України протягом 2004-2010 рр., зниження інфляції має позитивний вплив як на конвергенцію, так і на економічне зростання загалом. Такий результат вказує на те, що політика щодо таргетування інфляції для України є досить ефективним заходом як у подоланні дивергенції між регіонами, так і в стимулюванні регіонального економічного зростання [6].

У роботі [4] сказано, що міграція працівників з низьким людським капіталом із бідних регіонів у багаті призводить до прискорення процесу конвергенції за прибутком та випуском із розрахунку на душу населення. Таке припущення тільки частково правильне. Адже аналіз міграції зроблений у роботі показав, що рівень чистої міграції позитивно співвідноситься з рівнем доходу або випуску на душу населення, якщо інші пояснюючі змінні вважаються постійними. Цей зв'язок чітко простежується для штатів США і префектур Японії, але є більш слабким для регіонів п'яти найбільших країн Європи. Емпіричний аналіз вказує на те, що міграція відіграє лише незначну роль у процесі конвергенції. Але такі висновки потребують крайньої обережності. Адже, на думку автора, дані за яким були зроблені такі висновки не повні за переліком пояснюючих даних. Також вкрай необхідним є врахування особливостей України. Бо, як слідує із вище зазначених висновків, дані США та Японії відрізняються від даних у Європі. Тому однозначного висновку за цим питанням зробити не можна.

За думкою автора, в Україні все ж таки переважає зв'язок між міграцією населення між регіонами та всередині регіону, та їх економічним розвитком.

Людина є головною ланкою усіх процесів, які відбуваються в країні. Вона є основою економічних, суспільних, політичних та багатьох інших процесів, без неї усе це було б неможливим. Але основним в людині є його навички та освітньо-професійний потенціал, тобто усі її здібності та можливості. Усе це можна назвати людським капіталом. Саме завдяки цим своїм властивостям людина створює матеріальні та духовні цінності задля задоволення своїх потреб. Без навичок і вмінь людина не змогла б зробити те, що сьогодні має суспільство.

Однією з причин виникнення диспропорційного розвитку регіонів автор вважає міграцію. На рівні країни – це «відтік мізків» за кордон, від чого страждає вся економіка в цілому, а також і суспільство. На міжрегіональному рівні – це міграція населення з високим людським капіталом від відстаючих регіонів до більш розвинутих. На регіональному рівні – це міграція людей з високим людським капіталом з периферії до центру, що робить центри ще більш розвинутими, а периферії – ще більш занепалими.

З такою тенденцією слід боротися і державні органи влади мають першими зробити крок у цьому напрямку. На жаль, на даний час не можливо зробити аналіз та підтвердити дану теорію, бо українська статистика не дає можливості відстежити потік людського капіталу від завершення середньої освіти до обрання напрямку вищої освіти, після закінчення вищої освіти до місця працевлаштування, а також їх географію.

Сьогодні в Україні приділяється не достатньо уваги таким процесам. Тож основною тенденцією до змін повинно стати відстеження необхідної кількості спеціалістів тої чи іншої професії, щоб уникнути перенасичення ринку праці за непотрібними спеціальностями і забезпечити в достатній кількості необхідних спеціалістів. А також надати змогу усім бажаючим підприємствам надавати замовлення до ВУЗів щодо бажаних і затребуваних спеціалістів. Але з зобов'язанням проходити практику на цих підприємствах та по закінченню ВУЗа працювати на ньому. Це надасть змогу підприємствам готувати саме тих спеціалістів які їм потрібні. Тож вже по закінченню ВУЗа підприємство отримує бажаного спеціаліста знайомого з його особливостями, що значно вигідніше підприємству, аніж тратити час та ресурси на ознайомлення та навчання нового робітника не знайомого з особливостями виробничого процесу підприємства.

Особливу увагу у цих питаннях треба приділити статистиці. Бо саме завдяки збору та правильній обробці статистичних даних такі інструменти зможуть і будуть працювати. В Україні статистичні органи працюють не на належному рівні, бо дані якими вони оперують не відображають дійсності. Для розвитку регіонів це має велике значення, адже саме завдяки статистиці робляться аналізи та прогнози. Не правильні дані можуть призвести до хибного трактування економічних подій, що у свою чергу, може призвести до неправильного вибору пріоритетів, механізмів чи інструментів. Тому важливість збору та обробки статистичних даних

неможливо переоцінити. Особливо коли розглядається питання диспропорційності розвитку регіонів та питання конвергенції або дивергенції.

IV. Висновки

На наш погляд, одним із шляхів зменшення диспропорційності розвитку регіонів є проведення правильної та якісної регіональної політики, спрямованої на раціональне використання соціально-економічного потенціалу регіональних економік, розвиток внутрішнього ринку і поглиблення міжрегіональної економічної інтеграції. Характер диспропорцій регіонального розвитку показує, що основними об'єктами державної регіональної політики було б ефективно і доцільно зробити субрегіони.

Державна політика, спрямована на формування моделі конвергентного розвитку регіонів України, повинна бути поетапною. На першому етапі недоцільна концентрація коштів і зусиль на питаннях подолання відсталості і депресивності найбільш кризових локальних ареалів макрорегіонів. Замість цього варто сконцентруватися на стимулюванні розвитку найбільш перспективних галузей і полюсів зростання, здатних забезпечити найбільший динамізм розвитку субрегіонів.

Використовуючи створені на першому етапі фінансові ресурси і ринкові можливості, можна буде підготувати і реалізувати інвестиційні проекти, орієнтовані на забезпечення збалансованого розвитку відсталих регіонів.

І тільки на третьому етапі реалізації стратегічних цілей регіонального розвитку можуть бути вирішені соціально-економічні проблеми самих слаборозвинених і депресивних ареалів субрегіонів.

Така послідовність дій обумовлена тим, що результативне рішення проблем найбільш депресивних локальних ареалів можливе лише за умови істотного збільшення економічного і фінансового потенціалів регіонів, в межах яких вони розміщені. А це неможливо без попередньої реалізації найбільш ефективних інвестиційних проектів, які можуть бути запропоновані не для зон з найбільш гострою депресією, а для інших точок, у яких вагомі конкурентні переваги, наприклад, більш високий інноваційний і людський потенціал, ефект агломераційної економії або сприятливе розміщення з точки зору доступу до ключових транспортних магістралей, більше.

Ця політика може не тільки скоротити масштаби диспропорцій регіонального розвитку, але і підвищити темпи зростання національної економіки в цілому. Однак ці ефекти в достатній мірі можуть проявитися тільки в довгостроковому періоді за умови проведення ефективної державної бюджетної політики, яка передбачає перерозподіл фінансових ресурсів між багатими і бідними регіонами виходячи з пріоритету національних інтересів [7].

Література:

1. Новак І.М. Оцінка диспропорцій соціального розвитку регіонів України: пропозиції щодо визначення та подолання. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VPu/Ekon/2009_7/43.pdf
2. Сторонянська І. З. Процеси конвергенції / дивергенції соціально-економічного розвитку регіонів України: підходи до оцінки / І. З. Сторонянська // Регіональна економіка. - № 2. – 2008. – С. 73-83.
3. Економічний словник. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://abc.informbureau.com/html/aeaadaaioess.html>
4. Барро Р.Дж., Сала-И-Мартин Х. Экономический рост/ Р.Дж. Барро, Х. Сала-И-Мартин; пер. с англ. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2010. – 824 с.: ил.
5. О.І. Омельченко Оцінка міжрегіональної диференціації в Україні та обґрунтування пріоритетів державної регіональної політики. // Регіональна економіка. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_DN_2011/Economics/13_81696.doc.htm
6. Я.В. Притула, Н.В. Кузенко Структурні реформи і регіональна конвергенція в Україні. // Регіональна економіка. - №1. – 2013. – с. 7-16
7. О. Луговой Бюджетная политика в условиях формирования модели конвергентного регионального развития в Украине. [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=488463>

Abstract

Naumenko Zh.

Convergence and divergence in the regional economy.

The article deals with the concepts of convergence and divergence. The two concepts of convergence were identified in the framework of the analysis of the economic growth of countries and regions, ie the notion of β -convergence and σ -convergence. The possibility of link between convergence and migration were presented. The author has been suggested that the one of the major cause of disproportionate regional development is migration between regions and between the center and periphery with a high level of human capital. The conclusions and possible recommendations for reducing disparities were proposed.